

«ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ»: МОДУС ЖИТТЯ І БЕЗСМЕРТЯ

*Пам'ять – загальне визнання –
робить тлінне неперехідним, вічним.
Вона змушує, зобов'язує самовіддано,
достойно творити та жити.
Валерій Скотний*

Людина – найвища мета соціального філософування, початок філософських роздумів, їхній принцип і кінцевий результат. Система пізнання соціальної реальності об'єднує низку суспільно-гуманітарних дисциплін єдиною проблемою людини: сенсу її буття у світі, цілей та головної мети життєдіяльності. Кожна окрема людина, як і кожне покоління загалом, робить свій вклад у скарбницю культури, в чому і полягає можливість безсмертя. Роздуми про життя, смерть і безсмертя завжди були і залишаються предметом філософських рефлексій, які здебільшого є результатом певного душевно-духовного стану.

Ключові слова: *буття, людина, філософія серця, безсмертя, екзистенція.*

Human being is the ultimate goal of social philosophizing also the beginning of philosophical meditations and their principle and the final result. Cognition system of the social reality combines a number of social and humanitarian subjects by the common man's problem. It is the sense of being in the world, the objectives and the main aim of the life. Each individual as well as each generation as a whole makes its own contribution into the treasury of culture and this is the reason of immortality possibility. Considerations that concern the life, the death and the immortality have always been a subject of philosophical reflection which were and are the result of a soul and spiritual condition.

Keywords: *human being, life, philosophy of the heart, immortality, culture, existence.*

«Головне – бути Людиною...». Ці слова сьогодні звучать як лейтмотив усього життя мого Учителя, наукового керівника мого дисертаційного дослідження – Валерія Григоровича Скотного. Вони, як життєвий орієнтир самого Валерія Григоровича, дані як повчання, напутнє слово для усіх тих, хто 7 листопада 2011 року попрощався з Ним востаннє...

Кожна людина – це «мікрокосм», який містить у собі невичерпні глибини. Матерія людського тіла не зникає зі смертю людини, а включається в природний кругообіг. У біологічному відношенні людина продовжує себе в своїх нащадках, а в соціальному – у результатах

своїї праці, думки, слова. Поняття «безсмертя» ототожене з терміном «вічність».

В. Скотний писав: “Фізичне безсмертя недосяжне. Людська індивідуальність смертна, реалізується в модусі “буття до смерті”. В останньому – таємниця існування: жити – вмираючи, вмираючи – жити. Нерв екзистенції – у часі особистого життя” [7, 309].

Усвідомлення реальних феноменів буття (життя, смерть та безсмертя) спонукає до вічних пошуків виходу із складних екзистенційних ситуацій. Філософія як утілення інтелектуальної здатності осягнути сутність будь-якого об’єкта буття покликана давати надію розуму та душі людини на її майбутнє. І надія ця традиційно іменується іншим поняттям – безсмертя.

Метою статті є обґрунтування модусу життя та безсмертя особистості.

Проблеми життя та смерті в науковому та релігійному розумінні розглядаються у дослідженнях В.А. Роменця [4], етико-філософський аналіз феноменів життя та смерті, сенсу життя – у працях В.Ш. Сабірова [5], екзистенційні питання смерті та безсмертя – у наукових роботах Н.В. Хамітова [10].

Феномен безсмертя виявляє свою сутність в осмисленні цінності буття. Змістово – це певна оцінка з боку суспільства та самого “Я”, це міра цінності життя.

Прихованим центром людського буття, його духовного навантаження є серце. Поняття «серце» в Біблії позначає важливі аспекти людської природи та психології, внутрішню сутність людини в широкому сенсі, шлях до вищої істини тощо. У старозавітних текстах символ серця згадується 851 раз. Серце символізує чуттєві або інтелектуальні здатності людини. Воно є вмістилищем мудрості (Вих. 31:6; 35:10), знання та переконань (Второз. 8:5), розуміння (Второз. 32:46), осередком почуттів (2Сам. 15:13; Пс. 20:3; Іс. 65:14). Серце є символом здатностей взагалі (Вих. 35:34, 35; 36:1 – 4), зокрема, до свідомого вибору між добром і «беззаконням» (Лев. 26:41; Второз. 15:9; 17:20). Застосуванням цього поняття підкреслено і такий аспект людської природи, як воля, прагнення та наміри (Вих. 35:21; Второз. 2:30; 20:30; 1 Цар. 8:39). Інколи поняттям “серце” означено і тілесні сили людини (Суд. 19:5, 8).

Релігійний сенс поняття серця полягає у тому, що серце є місцем зустрічі з Богом, його утаємниченого впливу на людину. Бога слід шукати і звертатися до Нього “усім серцем” (Второз. 4:29; Сам. 7:3). «Зламане та упокорене» серце є знаком каяття (Пс. 50:19); релігійним ідеалом є “очищення” сердець (Пс. 50:12; Ез. 36:25, 26; Мт. 5:8; 9:2; 11:29; 26:28; Лк. 8:15). Віра, що йде від серця, є засобом спасіння (Рим.

10:9, 10; Еф. 1:18), досягнення гармонії та миру (Флп. 4:7). У контексті біблійної антропології серце є центром свідомої особистості людини, осередком її моральних рішень, місцем діалогу з Богом [2, 302].

На думку С. К'єркегора, істина суб'єктивна і осердям її є не розум, тобто сфера раціонального, а внутрішній, суб'єктивний світ людини – її душа, серце. Дотримання такого підходу присутнє не лише у релігійній філософії, але й у науці, політиці, освіті, тобто у всіх сферах суспільного життя, що визначають пріоритетність індивідуально-людського, за якою людина завжди є метою і ніколи засобом її досягнення.

Сучасна соціальна філософія із запізненням у декілька десятків, а то й сотні років засвоює ті вчення, які вважалися утопічними, ідеалістичними чи ненауковими з погляду марксистської філософії. До таких учень належить інтелектуальна спадщина низки українських та зарубіжних мислителів (С. К'єркегор, Г. Сковорода, П. Юркевич, П. Куліш та ін.). Сьогоднішнє засвоєння навздогін, зокрема екзистенційно-кордоцентричного та етнонаціоналістичного напрямів української та зарубіжної філософії, виявляє для суспільно-історичного розвитку України всю згубність тривалої ізоляваності від магістральних напрямів світової філософії. Сьогодення вимагає, щоб до предметного поля сучасної української соціальної філософії увійшли соціально-філософські вчення, ідеї, обґрунтування, виокремлені із змістового контексту історії української філософії. Адже основою вивчення української соціальної філософії є історико-філософське, культурологічне знання.

Біблія вказує шлях до розв'язання трагічних суперечностей людського буття, які конкретизовано основними мотивами: Бог, Його воля, буття людини, її місце у всесвіті, про гріх, неможливість для людини самій досягнути праведності, про спасіння. Це, по суті, – символи людського буття, складний вузол людського існування. І в цьому – складність семантики цих символів і сила трагічного як одного з аспектів катарсису.

В українській філософії, художній літературі, педагогіці, тобто у знакових системах національної культури, потужним напрямом розв'язання поставлених проблем, є кордоцентризм, відомий як «філософія серця».

Біблійне походження кордоцентризму конкретизовано в українській філософії ученням про серце, що спирається на біблійну традицію ототожнювати духовну реальність із серцем. Така виняткова оцінка серця (властива переважно східній гілці християнства) появляється унаслідок уявлень про серце як нібито безпосереднє місцеперебування душі у людському тілі. Це вчення отримало назву «філософія серця», яке в українській традиції пов'язане з іменами митрополита Іларіона,

І. Вишенського, К. Транквіліона-Ставровецького, Г. Сковороди, П. Куліша, М. Гоголя, Т. Шевченка, П. Юркевича, І. Мірчука, Д. Чижевського, В. Шинкарука та ін. Самі поняття «серце», «внутрішня людина» (Г. Сковорода) є підставовими щодо поняття «екзистенція» у західноєвропейській екзистенційній філософії (С. К'еркегор).

Кордоцентризм, окрім іншого, є однією з ментально-світоглядних настанов української людини, яка, за А. Бичко, входить до складу антеїстично-екзистенціально-кордоцентричного контексту української філософії від Києво-Руської доби і до сьогодення [1, 230].

«Істиною людини є серце в людині, глибоке ж серце – одному лише Богу досягне, як думок наших безодня, просто сказати душа, тобто суттєва істота, сила, поза якою ми є мертва тінь», – ці слова Г. Сковороди неодноразово були цитовані Валерієм Григоровичем, так як і слова іншого українського філософа П. Юркевича: «Серце є осереддя душевного і духовного життя людини, перед яким поступається розум, тому що урядувальна і володарююча сила не є сила породжувальна». Соціально-філософський аналіз В. Скотного спадщини української традиції «філософії серця» є наскрізним у монографії «Раціональне та ірраціональне в науці й освіті».

Ідеї «філософії серця» як напряму української національної філософії відображені у діяльності та спадщині Київської світоглядно-антропологічної школи, засновником якої є В.І. Шинкарук, який визначає основний напрям її діяльності у розробці проблем філософії людини з урахуванням того аспекту проблем, що був співзвучний з екзистенціалізмом [6, 41]; у розмаїтих жанрах українського фольклору, літературі (Т. Шевченко, харківські романтики, Я. Щоголів, Ю. Федькович, І. Франко, В. Сосюра, І. Драч та ін., у ліриці неоромантиків, символістів тощо) [3, 697 – 698]; в антисциєнтистському напрямі українського виховання [9, 134 – 136], який конкретизовано ідеями особистісно орієнтованого виховання (К. Ушинський, О. Вишневський, В. Андрущенко, В. Кремень, В. Скотний, Н. Скотна, І. Бех, О. Сухомлинська та ін.); у мистецтві, яке тяжіє до постановки і розв'язання трагічних суперечностей людського буття [10].

Особливої актуалізації «філософія серця» набула на початку ХХ ст., коли європейська «філософія життя» стимулювала її саморозгортання у нових рисах. На перетині цих двох потоків постав український модернізм.

Кордоцентрична традиція в українській духовній історії намагається гармонійно співіснувати з раціоналістичною, про що говорить притаманне українській культурі звернення до духовного розуму – розуму, заснованого на вірі. «Не будьте хлоп'ятами за своїм розумом, а

будьте малятами щодо лукавства, щоб Ви були досконалі своїм розумом» (I Кор.ХІУ, 20), – ці слова Біблії закликають людину до самовдосконалення і гуманізму.

«...Однак головне – пам'ять. Померти, зникнути – доля незавидна, пов'язана із забуттям. Забути – означає “відкинути” людину; забуваючи людей, ми засвідчуємо для себе їх нікчемність. Міра значимості прожитого кожним життя – ґрунтовність людської пам'яті ...Глибина життя, його сенс – у справі, яку продовжують учні, в пам'яті нащадків...» [7, 309].

Валерій Григорович у цих словах дав, фактично, визначення безсмертя особистості, екзистенційно поєднавши його з феноменом пам'яті і любові, творення і спілкування.

Години співпраці з Учителем були для мене часом екзистенційної комунікації з Іншим як з собою. Його консультації, рецензування, обговорення стратегії дослідження були для мене процесом самопізнання, діалогу з власним Я. Вони, я впевнена, не пройдуть безслідно у моєму житті.

Я постараюсь зберегти Ваш заповіт, Учителю: *достойно творити та жити і завжди залишатись Людиною.*

Я ПАМ'ЯТАТИМУ ...

Література

1. Бичко А. К. Класична доба української філософії // Філософія. Курс лекцій : навч. посібник / Бичко І. В., Табачковський В. Г., Горак Г. І. та ін. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1994. – 576 с. – С. 246 – 287.
2. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс : навч. посібник. – К. : Либідь, 2001. – 496 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
4. Роменец В. А. Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании. – К., 1989. – 190 с.
5. Сабиров В. Ш. Этический анализ проблемы жизни и смерти. – М. : Знание, 1987. – 64 с.
6. Святий Августин. Сповідь / пер. з латин. Ю. Мушака; післям. С. Здіорук. – К. : Основи, 1999. – 319 с.
7. Скотний В. Г. Філософія: історичний і систематичний курс. – К. : Знання України, 2005. – 576 с.
8. Філософська антропологія: Екзистенціальні проблеми / В. Шинкарук. – К. : Педагогічна думка, 2000. – 287 с.
9. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. – Х. : «Р.И.Ф.», 2005. – 672 с.
10. Хамітов Н. Мистецтво / Н. Хамітов // Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. – К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2007. – 264 с. – С. 136 – 137.